

ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В НЕМОВНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. В статті розглядаються шляхи та засоби формування комунікативної компетенції під час вивчення іноземної мови в немовних закладах вищої освіти. Принцип комунікативності є провідним методичним принципом, який сприяє успішному досягненню головної мети навчання іноземної мови в немовних закладах вищої освіти – навчити студентів здійснювати іншомовне мовленнєве спілкування в межах засвоєного навчального матеріалу. Загальна стратегія навчання іноземних мов у закладах вищої освіти визначається потребами сучасного суспільства та рівнем розвитку лінгвістичних, психолого-педагогічних і суміжних наук. Основною метою навчання іноземної мови є формування у студентів комунікативної компетенції, що означає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу.

Ключові слова: заклад вищої освіти, комунікативна компетенція, навчання іноземної мови, міжкультурне спілкування, методи навчання, навчальна діяльність.

Zharko Oksana

Kyiv State College of Tourism and Hospitality

WAYS AND MEANS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION IN LEARNING FOREIGN LANGUAGE AT NONLINGUISTIC INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Summary. The ways and means of communicative competence formation in leaning foreign language at the institutions of higher education is investigated in this article. The purpose of teaching a foreign language at the institutions of higher education at the present stage is to master students' communicative competences, which will enable them to realize their knowledge and skills for solving concrete communication problems in real life situations. Foreign language acts as a means of communication, communication with representatives of other nations; after all, cultural and intercultural approaches continue to develop in learning within the framework of the "dialogue of cultures" concept, in order to form polylinguistic literacy of students. Consequently, in a modern institution of higher education there should be no place for such processes as scratching, thoughtless promise of texts in a foreign language, which have no practical value for future life of students. Students should be trained on the basis of high-quality, up-to-date authentic learning material for the conscious use of a foreign language in future life and work. After all, the good knowledge of foreign languages is now and will continue to remain one of the leading requirements of employers. The principle of communication is a leading methodical principle which conduces to the successful achievement of the main goal in foreign language teaching at the institutions of higher education – teaching students to put into practice foreign speech communication within studied educational material. The general strategy of foreign language teaching at the institutions of higher education is determined by needs of modern society and the level of development linguistic, physiological, pedagogical and adjacent sciences. The communicative aim is priority in learning providing activity organization which is directed to students' communication possessing in oral and written forms. The main goal of foreign language teaching is a communicative competence formation that means language possessing as a way of intercultural communication, development of skills in using foreign language as a tool in a dialogue between cultures and civilizations of modern world.

Keywords: institutions of higher education, communicative competence, foreign language teaching, intercultural communication, methods of teaching, teaching activity.

Постановка проблеми. Сучасний стан міжнародних зв'язків України, вихід її у європейський та світовий простори, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії вимагають підвищення статусу іноземних мов у нашій країні.

Іноземна мова є важливим засобом міжкультурного спілкування, вона сприяє вербальному порозумінню громадян різних країн, забезпечує такий рівень їхнього культурного розвитку, який дозволяє вільно орієнтуватись і комфортно почуватись у країні, мова якої вивчається. У зв'язку з цим актуальною стає позиція, за якої здатність зрозуміти представника іншої культури залежить не тільки від коректного використання мовних одиниць, але й від особливих умінь розуміти норми його культури, у тому числі мовленнєвої поведінки у різноманітних ситуаціях спілкування.

Загальна стратегія навчання іноземних мов у закладах вищої освіти визначається потребами сучасного суспільства та рівнем розвитку лінгвістичних, психолого-педагогічних і суміжних наук. Цією стратегією є комунікативний підхід, який зумовлює практичну мету навчання й вивчення іноземних мов, а саме: формування і розвитку міжкультурної комунікативної компетенції.

Концепція навчання іноземних мов, програми з іноземної мови для немовних закладів вищої освіти визначають основну мету навчання, яка полягає у формуванні у студентів комунікативної компетенції, що розвиток умінь використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур на основі комунікативно-орієнтованого підходу до навчання. Мова виступає як засіб пізнання картини світу, залучення до цінностей створених іншими народами. Одночасно мова –

це ключ до відкриття унікальності і своєрідності, власної самобутності.

Пріоритетною є комунікативна мета у навчанні, що передбачає таку організацію діяльності, яка спрямована на оволодіння студентами спілкуванням в усній та писемній формах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативний підхід у навчанні іноземних мов визначився в результаті методичного осмислення наукових досягнень в галузі лінгвістики – теорії комунікативної лінгвістики і психології та теорії діяльності, що знайшло відображення в роботах з психології та методики навчання іноземних мов таких вчених як Леонтьєв О.О., Зимня І.О., Пассов Ю.І., Шатілов С.Ф., Рогова Г.В. та інші [13].

Вченими-методистами (Пассов Ю.І., Скалкін В.Л., Шубін Е.П. та ін.) визначені численні типові комунікативні ситуації, які, за критерієм схожості, об'єднуються у великі групи, утворюючи так звану сферу спілкування [10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі розвитку науки в Україні можна напевно сказати, що часи, коли достатнім доказом опанування мови було вміння перекладати з іноземної мови та навпаки адаптованих, неаутентичних текстів вже пройшли.

В своїй роботі ми звертаємо увагу на те, що сьогодні відбувається реформування навчального процесу в вузах України відповідно із загальноєвропейськими вимогами до якості освіти: інформатизація освітнього простору, інтеграційні процеси в сучасній вітчизняній освіті, налагодження українськими закладами вищої освіти співпраці з європейськими навчальними закладами в сфері навчальної та наукової діяльності, студентські міжнародні обміни.

В умовах реформування вищої школи мають змінюватися також і освітні технології викладання іноземних мов. Сама мовна освіта теж поступово модернізується через впровадження модульно-рейтингової системи навчання іноземних мов, міждисциплінарна інтеграція, демократизація та економізація освіти викликає до життя інновацій складові викладання іноземних мов. Все це ставить до викладання та викладача іноземної мови в немовних вузах нові вимоги.

Метою навчання іноземної мови в вищій школі на сучасному етапі є оволодіння студентами комунікативними компетенціями, що дозволять реалізувати їхні знання, уміння, навички для розв'язання конкретних комунікативних завдань в реальних життєвих ситуаціях. Іноземна мова виступає як засіб комунікації, спілкування з представниками інших націй, адже, в освіті продовжує розвиватися і надалі культурологічний або інтеркультурний підхід у навчанні в рамках концепції «діалогу культур», з метою формування полімовної грамотності студентів.

Отже, в сучасному закладі вищої освіти не має бути місця для таких процесів, як зазубрювання, бездумне завчання текстів на іноземній мові, що не мають практичної цінності для майбутньої життєдіяльності студентів.

Студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного аутентичного навчального матеріалу до свідомого використання іноземної мови в подальшому житті та роботі. Адже гарне знання

іноземних мов є зараз і продовжуватиме залишатися надалі однією з провідних вимог роботодавців.

Мета статті. Проаналізувати особливості процесу навчання іноземної мови в немовних закладах вищої освіти, шляхи та засоби формування комунікативної компетенції студентів у всіх видах мовленнєвої діяльності, та на всіх ступенях навчання.

Виклад основного матеріалу. Основною метою навчання іноземної мови є формування у студентів комунікативної компетенції, що означає оволодіння мовою як засобом між культурного спілкування, розвиток умінь використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу.

Ця мета передбачає досягнення студентами такого рівня комунікативної компетенції, який був би достатнім для здійснення спілкування в усній (говоріння, аудіювання) та писемній (читання, письмо) формах у межах визначених комунікативних сфер, тематики ситуативного мовлення та на основі вивченого мовного і мовленнєвого матеріалу.

Комунікативна компетенція складається з кількох видів:

- мовної (лінгвістичної) компетенції, яка забезпечує оволодіння студентами мовним матеріалом з метою використання його в усному і писемному мовленні;

- мовленнєвої компетенції, яка пов'язана з формуванням у студентів умінь і навичок спілкуватися в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні (монолог, діалог), читанні, письмі;

- соціокультурної компетенції, яка передбачає засвоєння студентами знань соціокультурних особливостей країни, мова якої вивчається, культурних цінностей та морально-етичних норм свого та інших народів, а також формування умінь їх використовувати у практичній діяльності;

- соціолінгвістичної компетенції, яка забезпечує формування умінь користуватися у процесі спілкування мовленнєвими реаліями (зразками), особливими правилами мовленнєвої поведінки, характерними для країни, мова якої вивчається;

- загальнонавчальних компетенцій, що сприяють оволодінню студентами стратегіями мовленнєвої діяльності, спрямованої на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем [5].

Кожний етап навчання характеризується не тільки різною тематикою і обсягом навчального матеріалу для навчання спілкування, але й різноманітними засобами, методами, формами і видами навчальної діяльності відповідно до рівня розвитку студентів, їхніх інтересів, досвіду. У зв'язку з цим кожний етап повинен мати свої цілі і завдання.

Реалізація комунікативного підходу у навчальному процесі з іноземної мови означає, що формування комунікативної компетенції студентів відбувається шляхом і завдяки здійсненню студентом іншомовної мовленнєвої діяльності. Іншими словами, оволодіння засобами спілкування (фонетичними, лексичними, граматичними) спрямоване на їх практичне застосування у процесі спілкування. Оволодіння уміньми говоріння, аудіювання, читання та письма здійснюється шляхом реалізації цих видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання в умовах, що моделюють

ситуації реального спілкування. У зв'язку з цим навчальна діяльність студентів зорганізується таким чином, щоб вони виконували вмотивовані дії з мовленнєвим матеріалом для вирішення комунікативних завдань, спрямованих на досягнення цілей та намірів спілкування [13].

Спілкування людей в реальному житті відбувається завдяки виникненню потреби в реалізації певного комунікативного наміру, досягнення або недосагнення якого визначає результат мовленнєвого спілкування. У ході спілкування комуніканти виступають як носії певних соціальних стосунків, що виникають в тій чи іншій сфері діяльності і реалізуються в конкретних мовленнєвих ситуаціях. Формування комунікативної компетенції можливе за умови моделювання у навчальному процесі типових ситуацій реального спілкування, які виникають в різних сферах життя і стосуються різних тем. Тобто предметно-змістовий план іншомовного мовлення студентів під час навчання зумовлюється темою, ситуацією і сферою спілкування.

Навчання іноземної мови в немовних закладах вищої освіти відбувається в різноманітних сферах інтелектуального та побутового спілкування: в соціально-побутовій, громадсько-політичній, соціально-культурній та професійно-трудовай.

Методи навчання дають відповідь на запитання «Як навчати?» Поняття «метод» означає шлях до поставленої мети. В сучасній методиці навчання іноземних мов метод трактується в широкому і вузькому смислі. В широкому смислі метод означає систему навчання. У вузькому смислі метод означає спосіб упорядкованої діяльності викладача та студента на шляху до поставлених цілей навчання. В цьому смислі метод – це спосіб, що забезпечує взаємодію студента і викладача [12].

Для забезпечення навчальної діяльності студентів викладач застосовує такі методи-способи: демонстрацію (показ), пояснення та організацію навчання. Методи – способи мають універсальний характер і використовуються у будь-якій методичній системі. Проте їх співвідношення та «наповнення» зумовлюються принципами навчання. Принцип комунікативності зумовлює переважне використання комунікативних вправ у процесі навчання.

Навчальний процес з іноземної мови включає три основні методичні етапи:

- етап презентації нового матеріалу;
- етап тренування;
- етап практики в застосуванні засвоєного матеріалу у процесі спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності.

На кожному етапі використовуються відповідні методи-способи.

На етапі презентації – це демонстрація (показ) нового матеріалу та способів оперування ним. Викладач демонструє зразки мовлення, показує їх функціонування в контексті. Така демонстрація може здійснюватися з опорою на малюнок, предмет, дію та ін. Студент в цей час знайомиться з новим матеріалом та способами оперування цим матеріалом.

На етапі тренування і практики викладач організовує вправління студентів у застосуванні засвоєного матеріалу в усному або письмовому спілкуванні. При цьому використовуються різноманітні вправи.

У свою чергу студенти здійснюють операції вправління в різних видах мовленнєвої діяльності [2].

Слід зазначити, що застосування методів як викладачем, так і студентами, спрямоване не лише на організацію та реалізацію навчальної діяльності, але й на управління нею.

Управління навчальною діяльністю реалізується завдяки здійсненню викладачем контролю за успішністю студентів в оволодінні іншомовною мовленнєвою діяльністю на кожному етапі навчання. Студенти користуються самоконтролем та самокорекцією.

Методичні прийоми навчання пов'язані з конкретними діями викладача та студентів. Це елементарні вчинки (дії), що спрямовані на виконання конкретного завдання на певному етапі навчального процесу. Методи та прийоми – взаємопов'язані поняття. Образно кажучи, метод – це місткість, а прийом – це речовина, що наповнює цю місткість. До прийомів відносять, наприклад – прийоми семантизації нових лексичних одиниць, прийоми в організації навчальної діяльності студентів в опрацьованні нового матеріалу, закріпленні набутих навичок та розвитку вмінь мовлення в ситуаціях спілкування шляхом виконання студентами різноманітних мовних (кросворди, пропуски, опис малюнків) та комунікативних (мовленнєвих) вправ (описати послідовність дій на малюнках, відповіді на запитання, розповідь діалогів, рольова гра і т.ін.).

Засоби навчання є важливим невід'ємним компонентом навчального процесу з іноземної мови в немовних закладах вищої освіти. Визначення засобів навчання – це відповідь на запитання «За допомогою чого навчати?»

Засоби навчання іноземної мови розподіляються на: основні та допоміжні; комплект для викладача, комплект для студента; технічні та нетехнічні.

В ідеалі усі засоби мають бути представлені в навчально-методичному комплексі (НМК), за яким проводиться навчання іноземної мови для певної спеціальності в немовному закладі вищої освіти. В такому разі НМК і є основним засобом навчання у всій повноті його компонентів: підручника, методичних рекомендацій для викладача, лінгафонного практикуму, комп'ютерних програм, комплекту слайдів, діафільмів, аудіо-, відеокасет, CD, DVD, таблиць тощо [7].

Висновки. У даній статті було досліджено основні стратегічні і методичні шляхи та засоби комунікативно-орієнтованого підходу при навчанні іноземним мовам; проаналізовано особливості методики формування комунікативної компетенції студентів немовних закладів вищої освіти у всіх видах мовленнєвої діяльності.

Для забезпечення навчальної діяльності студентів викладач застосовує такі методи-засоби: демонстрацію (показ), пояснення та організацію вправління. Методи – способи мають універсальний характер і використовуються у будь-якій методичній системі. Проте їх співвідношення та «наповнення» зумовлюються принципами навчання. Принцип комунікативності зумовлює переважне використання комунікативних вправ у процесі вправління.

Окрім методів, у навчальному процесі з іноземної мови використовуються різноманітні методичні прийоми навчання, які пов'язані з конкретними ді-

ями викладача та студентів. Це елементарні вчинки (дії), що спрямовані на виконання конкретного завдання на певному етапі навчального процесу.

З боку студента це застосування таких прийомів як запис, аналіз мовних і мовленнєвих явищ, порівняння, логічне розмірковування, побудова за аналогією, імітація, відтворення за зразком або схемою і т.ін.

Ми дійшли висновку, що принцип комунікативності є провідним методичним принципом, який сприяє успішному досягненню головної мети навчання іноземної мови в немовних закладах вищої освіти – навчити студентів здійснювати іншомовне мовленнєве спілкування в межах засвоєного навчального матеріалу. Принцип комунікативності передбачає побудову процесу навчання іноземної мови як моделі процесу реальної комунікації. Комунікативні ситуації, що використовуються у навчанні іноземної мови, мають моделювати типові ситуації реального життя у відповідній сфері спілкування. Принцип комунікативності зумовлює переважне використання комунікативних вправ у процесі вправління.

В статті було досліджено, що комунікативна компетенція формується на основі

взаємопов'язаного мовленнєвого, соціокультурного і мовного розвитку студентів відповідно до їхніх вікових особливостей та інтересів на кожному етапі оволодіння іноземною мовою. Основною комунікативної компетенції є комунікативні уміння, розвиток яких неможливий без оволодіння мовними засобами реалізації усного або писемного висловлювання. Проте, знання лексичного і граматичного матеріалу ще не забезпечує становлення комунікативних умінь. Необхідні навички оперування цим матеріалом, а також використання його для породження і розпізнавання інформації у визначених сферах спілкування. Неможливим також є розвиток комунікативної компетенції без відповідних соціокультурних і соціолінгвістичних знань, умінь і навичок, які забезпечують входження особистості в інший соціум і сприяють її соціалізації у новому для неї суспільстві.

Кожний етап навчання характеризується не тільки різною тематикою і обсягом навчального матеріалу для навчання спілкування, але й різноманітними методами, формами і видами навчальної діяльності відповідно до рівня розвитку студентів, їхніх інтересів і досвіду.

Список літератури:

1. Бех П.О., Биркун Л.В. Концепція викладання іноземних мов в Україні. *Іноземні мови*. 1996. № 2. С. 3–8.
2. Бухбиндер В.А. Работа над лексикой. *Основы методики преподавания иностранных языков*. Киев, 1986. С. 159–179.
3. Закон України «Про освіту» від 23 березня 1996 р. № 100/96-ВР, ВВР / Верховна Рада України, 1996, Київ. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 21, ст. 84.
4. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. Москва, 1991. 222 с.
5. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови. Переклад та адаптація Л.В. Биркун. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1998. P. 480.
6. Ляховицький М.В. Методика преподавания иностранных языков. Москва, 1981. 159 с.
7. Маслыко Е.А., Бабинская П.К., Будько А.Ф., Петрова С.И. Справочное пособие. 9-е изд., стереотип. Минск, 2004. 522 с.
8. Общая методика обучения иностранным языкам : Хрестоматия. Сост. А.А. Леонтьев. Москва, 1991. 360 с.
9. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. Москва, 1977. 276 с.
10. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. Липецк : Липецк. гос. педаг. ин-т, 1998. 159 с.
11. Скалкин В.Л. Обучение монологическому высказыванию (на материале английского языка) : Пособие для учителей. Киев, 1983. 120 с.
12. Скляренко Н.К. Як навчати сьогодні іноземних мов (концепція). *Іноземні мови*. 1995. № 1. С. 5–9.
13. Шубин Э.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. Москва, 1972. 351 с.

References:

1. Beh P.O., Birkun L.V. (1996). Konceptciya vykladannya inozemnyh mov v Ukraini [Conception of foreign languages teaching in Ukraine]. *Foreign languages*, no 2, pp. 3–8.
2. Buhbinder V.A. (1986). Rabota nad leksikoy [Work on vocabulary]. *Osnovy metodiki prepodavaniya inostrannyh yazykov*. [Basics of foreign languages teaching]. Kyiv, pp. 159–179.
3. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" (1996). [Law of Ukraine "About education"]. Kyiv, p. 84.
4. Zimnyaya I.A. (1991). Psihologiya obucheniya inostrannym yazykam v shkole. [Psychology of foreign languages teaching at school]. Moscow, p. 222.
5. Komunikativni metody ta materialy dlia vukladannya angliyskoi movu (1998). [Communicative methods and materials for English teaching]. Pereklad ta adaptacia L.V. Birkun. Oxford : Oxford Univ. Press, p. 480.
6. Liahovytskyi M.V. (1981). Metodika prepodavaniya inostrannyh yazykov. [Method of foreign language teaching]. Moscow, p. 159.
7. Nastolnaya kniga prepodavatelya inostrannogo yazyka: Spravochnoe posobie (1992). [Foreign language teacher's Desk book: reference manual]. E.A. Maslyko, P.K. Babinskaya, A.F. Budko i dr. Minsk, p. 522.
8. Obschaya metodika obucheniya inostrannym yazykam. Hrestomatiya (1991). [General method of foreign language teaching. Hrestomathy]. Sostavitel A.A. Leontiev. Moscow, p. 360.
9. Passov E.I. (1977). *Osnovy metodiki obucheniya inostrannym yazykam*. [Basic method of foreign languages teaching]. Moscow, p. 276.
10. Passov E.I. *Komunikativnoe inoyazychnoe obrazovanie*. [Communicative foreign education]. Lipetsk : Lipetskiy gosudarstvenniy ped. institut, 1998, p. 159.
11. Skalkin V.L. (1983). *Obuchenie monologicheskomu vyskazyvaniu*. [Monologue statements teaching]. Kyiv, p. 120.
12. Skliarenko N.K. (1995). *Yak navchaty siyogodni inozemnyh mov (kontseptsiya)*. [How to teach foreign languages nowadays (conception)]. *Inozemni movy*, no 1, pp. 5–9.
13. Shubin E.P. (1972). *Yazykovaya kommunikatsiya i obuchenie inostrannym yazykam*. [Language communication and foreign languages teaching]. Moscow, p. 351.